

CHO'LPON SUV ICHGAN "BULOQ"LAR

Muxriddin Toshpulatov

ADU doktoranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18089504>

Cho'lpon dramaturgiyasi o'zbek adabiy jarayonida milliy sahna tafakkurining shakllanishi, dramatik janrning estetik jihatdan takomillashuvi va psixologik chuqurlashuvi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab badiiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Uning dramatik asarlari bir yoqlama adabiy manbaga tayanmay, balki xalq og'zaki ijodi, Sharq mumtoz adabiyoti, jadidchilik mafkurasi, Yevropa dramaturgik maktablari hamda XX asr boshlaridagi Turkiston ijtimoiy-siyosiy voqeligi singari turli estetik va g'oyaviy qatlamlarning sintezi asosida shakllangan.

Shu bois Cho'lpon dramaturgiyasining manbalarini tahlil qilish masalasi nafaqat alohida ijodkor poetikasini yoritish, balki o'zbek dramaturgiyasining genetik va tipologik taraqqiyot qonuniyatlarini aniqlash nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotshunos N. Karimov Cho'lpon ijodining estetik tabiatini izohlar ekan, uning badiiy tafakkuri Sharq mumtoz an'analari bilan G'arb adabiy tajribasini milliy ruh asosida sintez qilgan noyob hodisa ekanini ta'kidlaydi [1]. Ushbu qarash Cho'lpon dramaturgiyasining manba masalasini kompleks yondashuv asosida o'rganish zaruratini belgilaydi. Chunki dramaturg ijodida shakliy yangilanish bilan bir qatorda mazmuniy-falsafiy chuqurlashuv ham muhim o'rin tutadi.

Cho'lpon dramalarining asosiy genetik manbalaridan biri sifatida o'zbek xalq og'zaki ijodi e'tirof etiladi. Xalq dostonlari, afsonalar, rivoyatlar va marosim folklorida shakllangan arxetip obrazlar, konflikt modellari va axloqiy-estetik mezonlar dramaturg asarlarida yangi badiiy talqin kasb etadi.

Xususan, "Yorqinoy" dramasida epik tafakkurga xos bo'lgan qahramonlik, fidoyilik, muhabbat yo'lida kurash va zolim kuchga qarshi isyon motivlari dramatik konfliktning markaziga olib chiqiladi. Tadqiqotchi B. Qosimov "Yorqinoy" obrazini o'zbek xalq dostonlaridagi faol ayol qahramonlarning zamonaviy dramatik talqini sifatida baholaydi [2]. Bu holat Cho'lpon ijodida folklorizmning passiv emas, balki transformativ va ijodiy xarakterga ega ekanini ko'rsatadi.

Cho'lpon dramaturgiyasining muhim estetik manbalaridan yana biri Sharq mumtoz adabiyoti an'alaridir. Alisher Navoiy, Fuzuliy va Bedil ijodida ilgari surilgan ishq falsafasi, insonning ma'naviy erkinligi, iroda va taqdir munosabati kabi masalalar Cho'lpon dramalarida zamonaviy ijtimoiy ziddiyatlar bilan uzviy bog'langan holda ifodalanadi.

Dramaturg dialog va monologlarida poetik nutq, ramziy ifoda hamda ichki kechinmalarni falsafiy umumlashtirish ustuvorlik kasb etadi. I. G'afurov Cho'lpon dialoglarida Sharqona tafakkur ichki dramatizm bilan uyg'unlashib, sahna nutqini falsafiy darajaga olib chiqqanini ta'kidlaydi [3]. Natijada Cho'lpon dramalari sahnaviy voqealar majmui emas, balki yaxlit badiiy-falsafiy konsepsiyaga ega asarlar sifatida namoyon bo'ladi.

Cho'lpon dramaturgiyasining g'oyaviy manbalari orasida jadidchilik harakati alohida o'rin tutadi. Jadid dramaturgiyasi doirasida shakllangan milliy uyg'unish, ma'rifatparvarlik, ijtimoiy adolat va shaxs erkinligi g'oyalari Cho'lpon asarlarida tashviqot darajasidan san'at darajasiga ko'tariladi. A. Rasulov ta'kidlaganidek, Cho'lpon jadid dramaturgiyasini ijtimoiy shiorlardan holi holda, badiiy-estetik mukammallikka olib chiqdi [4].

Dramaturg ijtimoiy muammolarni didaktik usulda emas, balki psixologik konflikt va ichki dramatism orqali ochib beradi. Bu esa uning asarlarida realizm va romantizm unsurlarining murakkab sintezini yuzaga keltiradi.

Choʻlpon ijodida rus va Yevropa dramaturgiyasi tajribasi ham muhim estetik manba boʻlib xizmat qilgan. Shekspir tragediyalariga xos boʻlgan shaxs va jamiyat oʻrtasidagi qarama-qarshilik, ichki konfliktning keskinligi hamda Ibsen dramaturgiyasiga xos ijtimoiy-psixologik muammolar Choʻlpon dramalarida milliy mentalitet asosida qayta talqin etiladi.

N. Karimov dramaturg ijodidagi bu jihatni “Choʻlpon Gʻarb dramaturgiyasidan shaklni, Sharqdan esa ruhni oldi”, deya izohlaydi [5]. Bu estetik sintez Choʻlpon dramaturgiyasining badiiy yetukligini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Choʻlpon dramalarining asosiy real manbasi sifatida XX asr boshlaridagi Turkiston ijtimoiy-tarixiy voqeligini koʻrsatish mumkin. Mustamlakachilik siyosati, milliy kamsitilish, maʼnaviy tazyiq va shaxs erkinligining cheklanishi dramaturg asarlarida yetakchi konflikt manbai sifatida namoyon boʻladi. Biroq muallif ushbu muammolarni ochiq siyosiy bayonotlar orqali emas, balki badiiy obrazlar, ramziy vaziyatlar va psixologik kolliziyalar orqali ifodalaydi. Natijada ijtimoiy muammo umuminsoniy va falsafiy darajaga koʻtariladi.

Xulosa qilib aytganda, Choʻlpon dramaturgiyasi xalq ogʻzaki ijodi, Sharq mumtoz adabiyoti, jadidchilik mafkurasi, Gʻarb dramaturgiyasi va zamonaviy ijtimoiy voqelik singari turli manbalar sintezi asosida shakllangan murakkab badiiy tizimdir.

Ushbu koʻp qatlamli manbalar dramaturg asarlarida milliylik, psixologik teranlik va estetik mukammallikni taʼminlab, Choʻlponni oʻzbek dramaturgiyasi tarixida yuksak badiiy tafakkur sohibi sifatida namoyon etadi.

Adabiyotlar:

1. Каримов Н. Чўлпон. – Тошкент: Маънавият, 2003.
2. Қосимов Б. Жадид драматургияси. – Тошкент: Фан, 1998.
3. Ғафуров И. Бадий тафаккур ва замон. — Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1985.
4. Расулов А. XX аср ўзбек адабиёти масалалари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2002.
5. Каримов Н. Чўлпон ва адабий жараён. – Тошкент: Фан, 2004.
6. Йўлдошев Қ. Ўзбек драматургияси тарихи. – Тошкент: Фан, 2006.
7. Чўлпон. Драматик асарлар. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1988.